

ДНІПРОПЕТРОВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

На правах рукопису

УДК 339.13

ЛЕТУЧА Олександра Володимирівна

ЕКОЛОГІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ
ЕКОНОМІКИ В УМОВАХ ПЕРЕХОДУ ДО РИНКОВИХ
ВІДНОСИН (ПОЛІТИКО-ЕКОНОМІЧНИЙ АНАЛІЗ)

+ 08.10.02
08.01.01 - ЕКОНОМІЧНА
ТЕОРІЯ

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Дніпропетровськ - 1997

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в Державній металургійній академії України

Науковий керівник - доктор економічних наук, професор Державної металургійної академії України

ТАРАСЕВИЧ Віктор Миколайович

Офіційні опоненти - доктор економічних наук, професор Дніпропетровської державної медичної академії

БАТУРА Олександр Васильович

- кандидат економічних наук, доцент Придніпровської державної академії будівництва та архітектури

КОБЗАР Надія Іванівна

Провідна установа - Національний університет імені Тараса Шевченка

Захист дисертації відбудеться "___" _____ 1997г. о ___ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д.08.804.01. по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук при Дніпропетровському державному аграрному університеті за адресою: 320027, м.Дніпропетровськ, вул. Ворошилова, 25, ауд. 706.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Дніпропетровського державного аграрного університету.

Автореферат розісланий "___" _____ 1997г.

Вчений секретар спеціалізованої

П.М. Макаренко

МАКАРЕНКО П.М.

ЛННБ України ім.В.Стефаника

00751253 (N)

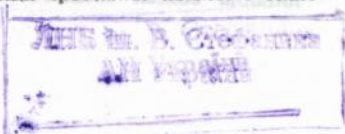
ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЇ

Актуальність дослідження. Розвиток державності та відродження економічного потенціалу України нерозривно пов'язані з вирішенням імперативних еколого-економічних проблем, що нагромаджувалися десятиріччями. В недалекому минулому екологічно невиважене екстенсивне нарощування масштабів промислового виробництва, створення жорстко орієнтованої на виробничі пріоритети, витратної, природомісткої моделі економічного росту зумовили спочатку поступове, а потім обвальне нарощування негативних, часом вже необоротних, змін самої першооснови суспільного відтворення та життєдіяльності людини - навколишнього природного середовища.

Причини погіршення якісного стану довкілля детерміновані основами тоталітарно-бюрократичного ладу. Абсолютизація державної власності на природні об'єкти при нерозвиненості демократичних процесів, монополізація та милітаризація економіки, адміністративно-бюрократична система господарювання обумовили не тільки високі рівні забруднення довкілля та вичерпання багатьох видів природних ресурсів, а й підлив національних продуктивних сил.

Відповідно до засад тоталітарно-бюрократичного ладу у 60-х роках формується механізм природокористування та охорони навколишнього природного середовища, відмінною рисою якого є законодавче обмеження шкідливих впливів на природу та використання різного роду санкцій до порушників природоохоронного законодавства, державне субсидування природоохоронних заходів. Незважаючи на відомі вади, він забезпечував деяке зменшення обсягів забруднення довкілля, хоча і не вирішував проблеми кардинально.

Демонтаж зазначеного механізму природоохорони в умовах кризи та ринкових перетворень поки ще не супроводжується становленням якісно нового механізму, внаслідок чого еколого-економічні процеси в значній мірі вийшли з-під ефективного суспільного регулювання. Прикладом загострення еколого-економічних протиріч в Україні є небезпечні тенденції зростання кількості техно-

генних аварій і катастроф, порушень норм експлуатації мінерально-сировинних, земельних, водних і лісових ресурсів, послаблення екологічного контролю, прискорене нагромадження відходів при збільшенні частки особливо токсичних, тощо.

Гострота екологічної кризи в Україні, необхідність її подолання та розробки відповідних регулюючих та ринкових механізмів у контексті всього комплексу суспільних перетворювань актуалізують проблеми підвищення екологічної ефективності виробництва в умовах переходу до ринкових відносин. Зазначена проблематика важлива і в тактичному плані - значне скорочення інвестицій у природоохоронні заходи вимагає формування механізму їх ефективного використання.

Для дослідження екологічної ефективності виробництва є значними гносеологічні передумови. Так, окремі її аспекти знайшли відображення у теорії раціонального природокористування, яка концентрує багатий арсенал ідей, методологічних підходів і має значні потенційні можливості подальшого розвитку та практичного використання. Вагомий вклад у наукову розробку економічних проблем природокористування внесли Балацький О.Ф., Бачинський Г.О., Векліч О.О., Вергун В.О., Веснін В.Р., Григор'єв О.О., Гофман К.Г., Дорогунцов С.Ч., Лемешев М.Я., Мельник Л.Г., Мінци А.А., Неверов О.В., Олдак П.Г., Паламарчук В.О., Пахомова Н.В., Реймерс Н.Ф., Трегобчук В.М., Туниця Ю.Ю., Хачатуров Т.С. та інші вчені. У роботах зазначених авторів економіка природокористування подається як особлива наукова дисципліна, обґрунтовується категоріальний апарат, аналізуються причини загострення еколого-економічних протиріч, містяться рекомендації щодо удосконалення економічного механізму природокористування. Особлива увага приділяється дослідженню економічної ефективності капітальних вкладень природоохоронного призначення з позицій галузевих наукових дисциплін. Разом з цим, дискусійними та невирішеними залишаються питання оцінки екологічної ефективності виробництва, визначення впливу

екологічного чиннику на суспільне відтворення та головну складову національного багатства - людину.

Складні проблеми становлення національної економіки України виявили недостатність вітчизняних теоретичних досліджень впливу ринкових і регулюючих механізмів на динаміку еколого-економічних процесів. У зв'язку з цим українське наукове співтовариство все частіше звертається до робіт Л.Вальраса, Дж.К.Гелбрейта, Дж.М.Кейнса, Р.Коуза, В.Леонт'єва, А.Маршала, А.Пігу, П.Самуельсона, М.Фрідмена та інших зарубіжних вчених, які містять значний матеріал для аналізу основних принципів формування і функціонування зазначених механізмів підвищення екологічної ефективності виробництва. Мова йдеться про обмеженість та раціональний розподіл ресурсів, проблеми вибору найбільш ефективного варіанту використання матеріальних благ, виробництва суспільних благ, інтерналізації зовнішніх ефектів, використання економіко-математичних методів граничного аналізу. Проте, проблеми екологічної ефективності виробництва, як правило, не є безпосереднім предметом дослідження зарубіжних авторів, а розглядаються в контексті зниження природоємності суспільного виробництва. Крім того, висновки цих авторів не можуть безпосередньо впроваджуватись у практику господарювання, бо стосуються умов не перехідної, а ринкової економіки.

Аналіз наукової літератури по екологічній проблематиці свідчить про загострення протиріччя між масштабами конкретно-економічних розробок та рівнем їх узагальнень, фундаментальних економічних досліджень. Наприклад, існує багато конкретно-економічних підходів до визначення ефективності капітальних вкладень та заходів природоохоронного характеру, але вони частіше не мають адекватного фундаментального підґрунтя, що негативно відбивається на їх практичній значущості.

Актуальність проблеми, її практична значимість і недостатня наукова розробленість визначили вибір теми дисертаційної роботи, її мету та логіку дослідження.

Мета і завдання дослідження. Мета дослідження полягає в здійсненні комплексного політико-економічного аналізу екологічної ефективності виробництва в умовах переходу до ринкових відносин в Україні та розробці практичних рекомендацій щодо формування адекватного механізму її підвищення.

Реалізація мети дослідження здійснюється через вирішення наступних основних завдань:

- з'ясування теоретико-методологічних передумов аналізу екологічної ефективності виробництва;
- визначення змісту цієї категорії та засад її генетично-структурного комплексу;
- систематизація форм, критеріїв та показників екологічної ефективності національної економіки;
- аналіз специфіки регулювання еколого-економічних процесів в Україні та розробка рекомендацій щодо формування механізму підвищення екологічної ефективності виробництва.

Предметом дослідження є виробничі відносини між економічними суб'єктами з приводу оптимізації еколого-економічних витрат і результатів.

Об'єктом дослідження є процеси суспільного виробництва та відтворення у перехідній економіці України.

Методологічною та теоретичною основою дисертації стали основні принципи матеріалістичної діалектики, системний, генетичний, функціональний, економіко-математичні та інші наукові методи дослідження еколого-економічних процесів.

В процесі роботи над дисертацією використана економічна література вітчизняних та зарубіжних авторів з проблем екології, впливу ринкових та регулюючих механізмів на динаміку еколого-економічних процесів.

Інформаційна база. У роботі широко застосовувалися законодавчі та нормативні акти України, статистичні матеріали, дані і висновки монографічних досліджень та періодичної преси.

Наукова новизна дослідження. У дисертації здійснений варіант комплексного політико-економічного дослідження екологічної ефективності виробництва в умовах переходу до ринку, що дозволило отримати нові результати, винесені на захист:

- з'ясовано, що екологічна ефективність виробництва є діалектичним поєднанням ефективності відтворення суспільного продукту, виробленого без порушень екологічних норм і вимог, та ефективності відтворення навколишнього природного середовища;

- доведено, що категорія екологічної ефективності виробництва виражає відносини між економічними суб'єктами з приводу оптимізації задоволення суспільних екологічних потреб при забезпеченні нормальних екологічних умов життєдіяльності людини, динамічної рівноваги еколого-економічних систем;

- показані генетичні джерела (імперативність екологічних потреб, рідкість та непоновлюваність природних ресурсів, особливості їх використання у процесах індустріалізації та постіндустріалізації економіки) та засади (екологічні інтереси та відносини привласнення природних, матеріальних та особистісних факторів виробництва, взаємодія товарно-грошових відносин та відносин плановірності), екологічної ефективності виробництва, що визначають умови її розвитку та реалізації;

- виділені та систематизовані форми, критерії та показники екологічної ефективності національної економіки. Обґрунтована їх критеріальна роль у системі державного регулювання еколого-економічних процесів. Інтегральний показник екологічної ефективності національної економіки визначається як співвідношення задоволених суспільних екологічних потреб та відповідних еколого-економічних витрат;

- визначено вплив ринкових та регулюючих механізмів на динаміку екологічної ефективності. Обґрунтована доцільність та запропоновані рекомендації щодо часткової приватизації природних об'єктів України.

Практичне значення роботи полягає у тому, що отримані теоретичні результати та висновки можуть використовуватись у подальших конкретно-економічних дослідженнях проблем екологічної ефективності виробництва, а також реалізовані у навчальному процесі при викладанні окремих тем курсів "Основи економічної теорії", "Мікроекономіка", "Макроекономіка", "Світова економіка" та спецкурсу "Економіка природокористування".

Матеріали дисертації можуть застосовуватись і у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування при розробці та реалізації заходів щодо регулювання еколого-економічних процесів.

Апробація результатів роботи. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження доповідались на міжнародній та Всеукраїнській науково-практичних конференціях, обговорювалися на наукових семінарах кафедри політичної економії Державної металургійної академії України, економічного відділу Інституту проблем природокористування та екології НАН України.

Теоретичні положення і висновки з проблем екологічної ефективності національної економіки запроваджені в навчальний процес Державної металургійної академії України і знайшли відображення у методичних вказівках та програмах курсу "Основи економічної теорії", "Мікроекономіка", "Макроекономіка", "Світова економіка".

За темою дослідження опубліковано 5 наукових праць загальним обсягом 3,1 д.а.

Обсяг і структура дисертаційної роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків і списку використаної літератури з 116 найменувань. Робота викладена на 120 сторінках машинописного тексту та містить 5 таблиць і 4 малюнка. Крім того, подано 2 додатки.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

Дослідження гносеологічних та онтологічних підвалин екологічної ефективності виробництва свідчить про необхідність та доцільність комплексного аналізу цієї категорії на підставах сучасної методології та осмислення сучасних еколого-економічних процесів в умовах переходу до ринкових відносин.

Розгляд генези методологічних підходів до дослідження еколого-економічних проблем виявив їх рух від окремих, простих до все більш складних, комплексних: від формально-логічних засобів до принципів матеріалістичної діалектики, методів оптимізаційного та функціонально-рівноважного аналізу. Досягненню поставленої у роботі мети в найбільшій мірі сприяє застосування генетично-структурного методу, що виступає конкретизацією методу матеріалістичної діалектики та передбачає синтез дослідження причинно-наслідкових і функціональних зв'язків елементів екологічної ефективності виробництва, відкриває умови виникнення її відносин, закономірностей їх функціонування та розвитку в умовах перехідної економіки України.

Використання генетично-структурного методу дозволило визначити генетичний та структурний ряди екологічної ефективності виробництва. Генетичний ряд останньої включає її генетичні підвалини, джерела, засади, взаємопов'язані рівні, що характеризують її схід від глибинної сутності через ряд форм до поверхні економічного життя. Кожному рівню генетичного ряду відповідає свій структурний ряд, що включає форми, критерії та показники екологічної ефективності виробництва у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Генетичні джерела та засади екологічної ефективності виробництва знаходяться у процесі ековиробництва, у межах якого здійснюються взаємопов'язані процеси відтворення як суспільного продукту, так і навколишнього природного середовища.

Вихідним пунктом функціонування системи ековиробництва визначені суспільні екологічні потреби, що являють собою синтез особистих екологічних

потреб. До їх складу належать потреби відтворення та поліпшення якісного стану навколишнього середовища, забезпечення екологічної безпеки і всебічної екологізації національної економіки.

Суспільні та особисті екологічні потреби реалізуються через відповідні екологічні інтереси. Останні визначені як форма прояву і розвитку екологічних потреб у системі економічних відносин, усвідомлення їх окремим індивідом, трудовим колективом та суспільством. Екологічні інтереси різноманітні. Суспільні екологічні інтереси відбиваються у свідомості людини через її особисті екологічні інтереси. Безумовно, індивід, що живе і діє в суспільстві, не може не виражати через свої особисті загальні (суспільні) екологічні інтереси, інтереси колективу, у якому він працює. Проте, в основі загальних і колективних лежать особисті інтереси у кращому задоволенні власних екологічних потреб.

Екологічні інтереси, що виникають, розвиваються та реалізуються у суспільстві, знаходяться в діалектично суперечливій взаємодії з інтересами економічними. З одного боку, екологічні інтереси впливають на цільові установки та мотивацію економічної діяльності господарських суб'єктів, а з іншого - виступають обмежувальними чинниками останньої. На сучасному етапі розвитку продуктивних сил економічний інтерес домінує над екологічним, що призводить до негативних наслідків у взаємодії суспільства і природи, загострення еколого-економічних протиріч. Реалії свідчать, що передумовою виникнення та розвитку екологічної ефективності виробництва є еколого-економічне протиріччя, сутність якого полягає у діалектичній єдності та взаємозапереченні об'єктивних екологічних і економічних потреб суспільства. Загострення його обумовлене пануванням технократизму, технологічного та економічного детермінізму, та як наслідок цього - виснаження природних ресурсів, порушення динамічної рівноваги екосистем, екологічна криза. Тому ж зрозуміло, що суспільні екологічні потреби стають імперативними, посилюється прагнення до максимізації їх задоволення. Саме в

об'єктивних процесах узгодження і реалізації суспільних еколого-економічних інтересів сконцентровані генетичні засади екологічної ефективності виробництва.

Генетичними засадами екологічної ефективності виробництва є відносини власності, товарно-грошові відносини і відносини планомірності у їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, що визначають її соціально-економічну природу, умови розвитку та реалізації.

Товарно-грошові відносини та відносини екологічної ефективності взаємообумовлені. Зведення індивідуальних витрат на одиницю продукції, виробленої без порушень екологічних норм, до суспільно-необхідних під впливом закону вартості викликає позитивні зміни екологічної ефективності виробництва. Наприклад, внаслідок впровадження мало- та безвідходних технологій відбувається зниження рівня екологічних витрат та ресурсоемності продукції, що супроводжується підвищенням якості останньої. Товаровиробники, що перші досягають цього результату, отримують надмірний прибуток, рівний різниці суспільно-необхідних та індивідуальних витрат. У прагненні отримання додаткового прибутку інші також йдуть на впровадження зазначених нововведень. Зрозуміло, це сприяє підвищенню екологічної ефективності виробництва.

Екологічна ефективність виробництва є необхідною умовою і внутрішнім моментом планомірності. Планомірність, перш за все, - це форма реалізації суспільного привласнення об'єктів природи та суспільного екологічного інтересу, узгодження та координації еколого-економічних процесів. Це усвідомлено підтримувана пропорційність суспільного ековиробництва, відповідність його структури й результатів структурі екологічних потреб. Її реалізація є важливою передумовою підтримки рівноважного стану довкілля, оптимальних пропорцій суспільного ековиробництва, а також підвищення рівня його екологічної ефективності. Зрозуміло, реалізація вимог закону планомірності неможлива без порівняння результатів ековиробництва з відповідними суспільними еколого-економічними

витратами. І тільки при умові дотримання вимог закону плановірності можливе досягнення позитивної динаміки екологічної ефективності виробництва.

Визначенню сутності та факторів екологічної ефективності виробництва сприяє дослідження її взаємозв'язку з іншими економічними категоріями та законами. Одні з них (дласність, закони економії часу, зростаючої продуктивності праці) визначають її соціально-економічну та загальноекономічну природу, для других (закони вартості, плановірності) вона виступає внутрішнім моментом змісту, а треті (закони зростання потреб, екологічних витрат суспільства, попиту і пропонування) впливають на окремі її елементи. Наприклад, закон зростання потреб диктує необхідність підвищення екологічного ефекту виробництва, забезпечення стійкої відповідності можливостей навколишнього середовища задоволенню зростаючих суспільних екологічних потреб. Дія законів вартості, попиту і пропонування сприяє зниженню індивідуальних екологічних витрат до і нижче суспільно необхідних, а також зниженню останніх.

Рівнодіюча загальноекономічних законів детермінує об'єктивний характер закономірності підвищення екологічної ефективності виробництва. Одні з них (закони зростання потреб і екологічних витрат суспільства) обумовлюють необхідність максимізації результатів суспільного виробництва, досягнутих без порушення екологічних вимог, другі (закони економії часу та зростаючої продуктивності праці) - впливають на мінімізацію сукупних еколого-економічних витрат, треті (закон відповідності факторів виробництва) діють у напрямку оптимізації співвідношення та взаємодії факторів виробництва, що сприяють гармонізації зниження витрат і підвищення результатів.

Таким чином, здійснений аналіз генетичних джерел і засад екологічної ефективності виробництва переконує, що виникнення і розвиток її відносин пов'язані з необхідністю вибору оптимального варіанту задоволення зростаючих суспільних екологічних потреб в умовах обмеженості природних ресурсів і благ;

реалізації суспільного екологічного інтересу, відносин привласнення об'єктів природи, плановірності та товарно-грошових відносин у їх взаємообумовленості.

Такий підхід дав можливість визначити, що категорія екологічної ефективності виробництва виражає виробничі відносини між економічними суб'єктами з приводу оптимізації задоволення суспільних екологічних потреб при забезпеченні нормальних екологічних умов життєдіяльності людини, динамічної рівноваги еколого-економічних систем.

Становлення змішаної багатуокладної соціально і екологічно орієнтованої ринкової економіки України формує принципово нові умови для функціонування відносин екологічної ефективності виробництва. В кожному економічному укладі (у виробництві суспільного продукту) остання приймає специфічну соціально-економічну форму, детерміновану відповідними відносинами власності.

Так, у приватнопідприємницькому укладі критерієм екологічної ефективності виробництва для підприємця є максимізація прибутку на одиницю витрат природних ресурсів і благ (включаючи витрати на ліквідацію екологічних втрат - відтворення довкілля), а для найманого робітника - максимізація особистих екологічних потреб. Підвищення екологічної ефективності виробництва досягається тут шляхом покращання екологічної якості продукції та зниження її ресурсоемності. Рационалізація природокористування сприятиме зменшенню витрат природних, матеріальних та особистісних факторів виробництва, підвищенню конкурентоспроможності продукції.

Треба мати на увазі, що підприємець не зацікавлений у додатковому фінансуванні природоохоронних заходів, оскільки воно призводить у короткому періоді до зменшення маси прибутку. У зростанні подібних інвестицій не зацікавлений і найманий робітник тому, що зменшення прибутку впливає на скорочення оплати праці. Разом з тим, і підприємець, і найманий робітник як члени суспільства виступають носіями суспільного інтересу в рационалізації природокористування та охорони навколишнього середовища. Оскільки ж він не

реалізується в їх діях безпосередньо, об'єктивно необхідним є опосередковане державне регулювання. Тому вирішальна роль у реалізації зазначених інтересів належить в умовах вільного ринку державному регулюванню.

Трудовий колектив як власник підприємства прагне до максимізації валового доходу і рівня добробуту членів колективу на одиницю сукупних еколого-економічних витрат. Разом з тим, трудовий колектив у цілому і кожен його член, як суб'єкт не тільки колективної, а й індивідуальної екологічної ефективності виробництва, зацікавлені у максимізації задоволення колективних та індивідуальних екологічних потреб на одиницю відповідних еколого-економічних витрат.

Індикатори державної екологічної ефективності визначаються відносинами державної власності. Але можливим є і зворотний вплив. Наприклад, найбільш повна реалізація екологічної ефективності в умовах перехідної економіки передбачає перерозподіл прав власності на об'єкти природи між державою та власниками і природокористувачами. Функціонування державного підприємства як об'єкта державної власності спрямоване на максимізацію валового внутрішнього продукту, виробленого відповідно до екологічних вимог, на одиницю сукупних еколого-економічних витрат. Для держпідприємства як об'єкта колективного господарювання є характерною максимізація валового доходу і задоволення індивідуальних екологічних потреб на одиницю відповідних еколого-економічних витрат.

Екологічна ефективність національної економіки є результируючою, своєрідним синтезом взаємодії екологічних ефективностей виробництва, притаманних зазначеним секторам економіки, та загальноекономічних законів і закономірностей. При формуванні механізмів регулювання еколого-економічних процесів перехідної економіки України необхідно враховувати детермінуємість меж функціонування того або іншого економічного укладу динамікою не тільки імпульсивної йому екологічної ефективності виробництва, а й динамікою екологічної ефективності національної економіки в цілому.

На основі аналізу існуючих підходів у вітчизняній та зарубіжній літературі та практиці господарювання запропонований варіант структурного ряду екологічної ефективності виробництва, що включає її форми, критерії та показники. Все різноманіття форм екологічної ефективності виробництва може бути представлене у вигляді певної системи, в котрій виділені її основні форми (екологічна ефективність національної економіки, екологічна ефективність відтворення навколишнього середовища, витратна екологічна ефективність та інші) та похідні форми, породжені взаємозв'язками між ними (екологічна відтворювальна витратна ефективність національної економіки та інші). Системі форм екологічної ефективності виробництва повинні бути адекватними системи критеріїв і показників останньої. Інтегральний показник екологічної ефективності виробництва визначається як співвідношення задоволених суспільних екологічних потреб та відповідних еколого-економічних витрат.

Дослідження особливостей еколого-економічних процесів в Україні переко-нує, що поглиблення екологічної кризи нерозривно пов'язане з загальним погіршенням економічної ситуації, відсутністю адекватного механізму підвищення екологічної ефективності національної економіки. Кардинальним шляхом усунення існуючих еколого-економічних конфліктів, розробки стратегії гармонічного стійкого еколого-економічного розвитку України є здійснення по критерію екологічної ефективності виробництва роздержавлення та приватизації природних об'єктів.

В загальному розумінні роздержавлення природних об'єктів означає відокремлення від держави функції господарювання. Його головними складовими є демонополізація, муніципалізація, персоніфікація та приватизація власності на об'єкти природи.

Часткова приватизація природних ресурсів і благ означає персоніфікацію та частковий перерозподіл відповідних прав власності між державою та власниками і природокористувачами. Сутність процесу часткової приватизації об'єктів

природи полягає у тому, що замість "одномоментного" перетворення державної власності у колективну або приватну передбачається поступове розмежування функцій управління природокористуванням і функцій господарювання, перерозподіл останніх на користь реальних власників і природокористувачів.

Одним з фундаментальних інститутів, що обумовлюють сутнісні аспекти часткової приватизації природних об'єктів, є право власності. Система прав власності на об'єкти природи - це сукупність владних прав, що виникають між економічними суб'єктами з приводу використання природних ресурсів і благ. До складу зазначеної системи можуть належати: права користування, володіння та розпорядження природними об'єктами, отримання рентного доходу та передачі благ у спадщину, права на екологічну безпеку та на відповідальність у вигляді стягнення штрафів, тощо.

Критерієм їх перерозподілу повинна виступати науково обґрунтована оцінка екологічної, соціальної та економічної значущості природних об'єктів, в тому числі екологічної ефективності їх використання. Однак, у беззаперечному порядку з метою додержання суспільних екологічних інтересів за державою повинні зберігатися права остаточного розпорядження природними об'єктами та управління їх розширеним відтворенням, права на рентний дохід і забезпечення екологічної безпеки.

Формування механізму підвищення екологічної ефективності національної економіки означає не просто коригування сучасної державної екологічної політики, перехід до принципово іншої - еколого-економічної моделі ринкових реформ в Україні.

В умовах набираючих силу інституціональних перетворень стає пріоритетним формування адекватного механізму регулювання еколого-економічних процесів. У зв'язку з цим актуалізується роль державного регулювання, що є діалектичною єдністю економічного індикативного планування та власне регулювання еколого-економічних процесів. На кожному рівні національної економіки у кожний пе-

ріод часу доцільне визначення оптимального варіанту їх інтеграції з застосуванням критерію екологічної ефективності виробництва. Такий підхід лежить в основі розроблених у дисертації практичних рекомендацій по підвищенню екологічної ефективності національної економіки.

Критеріальна роль екологічної ефективності виробництва у виборі форм і методів роздержавлення та часткової приватизації природних об'єктів, оптимальних варіантів прогнозних рішень, у поєднанні індикативного планування та власне регулювання еколого-економічних процесів переконує у тому, що форми та показники останньої повинні пронизувати структуру економічного механізму, стати основою прийняття рішень на всіх рівнях національної економіки.

Світовий досвід свідчить, що в умовах перехідної економіки найбільш ефективними формами регулювання еколого-економічних процесів є кредитно-грошові та фінансові важелі. Кредитно-грошові регулятори, перш за все, повинні здійснити "поєднання" протилежностей - фінансової санації та стимулювання інвестиційного попиту з метою прискорення ресурсозберігаючої реструктуризації. Певний рівень екологічного інвестування гарантуватиме створення державних і приватних екологічних фондів трастового типу.

Підвищенню екологічної ефективності національної економіки в умовах переходу до ринку сприятиме екологізація вітчизняної системи оподаткування. У роботі аргументується доцільність апробації різних підходів. Але в будь-якому випадку вважається необхідним введення податку на асиміляційний потенціал; поступове підвищення частки податків на використання природних ресурсів у сукупності податкових надходжень до бюджету; застосування екологічних податків акцизного типу на товари та послуги, споживання яких пов'язане з підвищенням екологічним ризиком; впровадження пільгового оподаткування підприємств, що опановують "екологічно чисті" технології.

Динаміка екологічної ефективності виробництва повинна враховуватись і у процесі реформи ціноутворення. В дисертації доведено, що в умовах переходу до

регулююмого ринку доцільне визначення цін, відповідних суспільно-необхідним витратам праці, як на продукцію, вироблену без порушень екологічних норм і вимог, так і природні ресурси як предмет ековиробництва.

У процесі становлення екологічного ринку в Україні доцільне впровадження: виробництва спеціальної техніки та приладів для здійснення екологічного моніторингу; ресурсозберігаючих техніки та технології, в тому числі для розширення використання вторинних ресурсів; екологічного аудиту; інформаційних і правових послуг; правового обслуговування з еколого-економічних питань; екологічної освіти та виховання. Необхідним атрибутом екоринку є застосування ліцензування забруднень навколишнього природного середовища. У зв'язку з цим у дисертації запропоновано варіант створення ринку прав на забруднення Дніпра.

Становлення соціально орієнтованої ринкової економіки пов'язане з демократизацією екологічних процесів, активізацією діяльності суспільних екологічних організацій. У зв'язку з цим у роботі аргументується доцільність розробки механізму розгляду пропозицій останніх на всіх шаблях державної влади і місцевого самоврядування.

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

1. Застосування генетично-структурного методу передбачає синтез дослідження причинно-наслідкових і функціональних зв'язків елементів екологічної ефективності виробництва, відкриває умови виникнення її відносин, закономірностей їх функціонування та розвитку в умовах перехідної економіки України.

2. Доведено, що генетичний ряд екологічної ефективності виробництва включає її генетичні джерела, засади та суть, взаємопов'язані рівні, що характеризують її схід від глибинної сутності через ряд форм до поверхні економічного

життя. Кожному рівню генетичного ряду відповідає структурний ряд, що включає форми, критерії та показники екологічної ефективності виробництва.

3. Відповідно до генетично-структурного методу, екологічна ефективність виробництва аналізується як діалектична єдність ефективності відтворення суспільного продукту, виробленого без порушень екологічних норм і вимог, та ефективності відтворення природного середовища.

4. Визначено, що категорія екологічної ефективності виробництва виражає виробничі відносини між економічними суб'єктами з приводу оптимізації задоволення суспільних екологічних потреб при забезпеченні нормальних екологічних умов життєдіяльності людини, динамічної рівноваги еколого-економічних систем.

5. Екологічна ефективність національної економіки є результируючою, своєрідним синтезом взаємодії екологічних ефективностей виробництва, притаманних різним секторам економіки, та загальноекономічних законів і закономірностей. Обґрунтовано, що при формуванні механізму регулювання еколого-економічних процесів перехідної економіки України необхідно враховувати детермінуємість меж функціонування того або іншого економічного укладу динамікою не тільки іманентної йому екологічної ефективності виробництва, а й динамікою екологічної ефективності національної економіки в цілому.

6. Часткова приватизація природних ресурсів і благ визначена як перерозподіл відповідних прав власності між державою та реальними власниками і природокористувачами, що передбачає розмежування функцій управління природокористуванням і функцій господарювання. Запропоновані можливі шляхи та методи часткової приватизації природних об'єктів в Україні.

7. Спираючись на концепцію генетично-структурного комплексу екологічної ефективності виробництва, досліджені актуальні проблеми формування механізму ринкового, державного і недержавного регулювання еколого-економічних процесів в Україні в умовах переходу до ринкових відносин.

ЗА МАТЕРІАЛАМИ ДОСЛІДЖЕНЬ ОПУБЛІКОВАНО:

1. Летучая А.В., Тарасевич В.Н. Экологическая эффективность: содержание и механизм роста //Экономические законы и их использование при переходе к рыночной экономике.- Днепропетровск: ГМетАУ, 1996.- Деп. в ГНТБ Украины 19.03.96г., №771-УК-96. - С.89-149.

2. Летучая А.В. Экологическая эффективность: вопросы методологии и теории //Сборник материалов научно-методической конференции "Экономика, управление и информатика", посвященной 60-летию инженерно-экономического факультета Государственной металлургической академии Украины. - Днепропетровск: ГМетАУ, 1995.- С.46-49.

3. Летуча О., Горбач Н., Тарасевич В. Національна економіка: мета та результати.- К.: Вид-во УАДУ, 1996.- 32с.

4. Летуча О.В. Проблеми вдосконалення господарського механізму природокористування в умовах переходу до ринкових відносин //Тезиси докладов міжнародної науково-практичної конференції "Теорія і практика рішень екологічних проблем в горнодобиваючій і металургійській промисленості".- Днепропетровск: ГМетАУ, 1995.- С.113-115.

5. Летуча О.В. Екологічна ефективність національної економіки в умовах переходу до ринкових відносин // Теорія і практика металургії. - 1997. - №3.

Особистий внесок автора. Усі результати, що складають основний зміст дисертаційної роботи, отримані автором самостійно.

В опублікованих з іншими авторами статтях [1, 3] загальним обсягом 105 сторінок машинописного тексту, дисертанту належить відповідно 70 та 30 відсотків тексту.

АНОТАЦІЯ

Летуча Олександра Володимирівна. Екологічна ефективність національної економіки в умовах переходу до ринкових відносин (політико-економічний аналіз). Дисертацією є рукопис. Дисертація на здобуття вченого ступеня кандидата економічних наук по спеціальності 08.01.01. - Економічна теорія, Дніпропетровський державний аграрний університет, Дніпропетровськ, 1997.

Дисертацією захищаються 5 наукових робіт, які містять результати досліджень генетично-структурного комплексу екологічної ефективності виробництва, форм і методів регулювання еколого-економічних процесів. Аналізуються в теоретичному та практичному контексті методи формування механізму підвищення екологічної ефективності національної економіки в умовах переходу до ринкових відносин.

АННОТАЦИЯ

Летучая Александра Владимировна. Экологическая эффективность национальной экономики в условиях перехода к рыночным отношениям (политико-экономический анализ). Диссертацией является рукопись. Диссертация на соискание ученой степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01. - Экономическая теория, Днепропетровский государственный аграрный университет, Днепропетровск, 1997.

Диссертацией защищаются 5 научных работ, которые содержат результаты исследования генетически-структурного комплекса экологической эффективности производства, форм и методов регулирования эколого-экономических процессов. Анализируются в теоретическом и практическом плане методы формирования механизма повышения экологической эффективности национальной экономики в условиях перехода к рыночным отношениям.

ANNOTATION

Letuchaya Alexandra Vladimirovna. Ecological effectiveness of national economy under the conditions of transition to the market relations (political economy analysis). Dissertation is a manuscript. The dissertation is for obtaining the degree of Doctor of Philosophy (Ph.D) in Economics under the specialization code of 08.01.01 - Economic Theory. The Dnepropetrovsk State Agrarian University, Dnepropetrovsk, 1997.

Five science works are defended. The dissertation contains the results of research on genetically-structural complex of ecological effectiveness, forms and methods of government and market influence of ecologically-economical processes. The forming methods of rising ecological effectiveness mechanism of national economy are being analysed in theoretical and practical aspects under the conditions of transition to the market.

Ключові слова: сковиробництво, генетично-структурний метод, екологічна ефективність виробництва, механізм підвищення екологічної ефективності національної економіки.

ИЗДАНИЕ

Второе издание книги подготовлено на основании исправленного автором текста. В издание внесены изменения и дополнения, внесенные автором в процессе работы над рукописью. В издание включены также материалы, полученные в результате научных исследований, проведенных автором в период подготовки книги к печати.

ИЗДАТЕЛЬСТВО

Издательство «Наука» Москва, 1974 г. Книга выпущена в свет в количестве 1000 экземпляров. Цена книги 1 руб. 50 коп. Книга предназначена для широкого круга читателей, интересующихся проблемами биологии и экологии. Книга может быть использована также в качестве учебного пособия в вузах и техникумах.

ИЗДАТЕЛЬСТВО

Издательство «Наука» Москва, 1974 г. Книга выпущена в свет в количестве 1000 экземпляров. Цена книги 1 руб. 50 коп. Книга предназначена для широкого круга читателей, интересующихся проблемами биологии и экологии. Книга может быть использована также в качестве учебного пособия в вузах и техникумах.

Друкарня ДДУ. Заг. 1742. Тираж 100.

AB 38.389